

УДК 351:342.81

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.3.24>

О. О. Даниляк

кандидат наук з державного управління,
провідний науковий співробітник відділу політичної системи
центру внутрішньополітичних досліджень
Національного інституту стратегічних досліджень

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ В НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Статтю присвячено аналізу вимог нової редакції українського правопису, схваленого постановою Кабінету Міністрів України, й норм Конституції та законів України щодо вживання таких слів іншомовного походження, як «законопроект/законопроект» та «віцепрем'єр/віцепрем'єр-міністр». На основі дослідження практики використання цих слів вищими органами державної влади, у т.ч. Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та Конституційним Судом України, виокремлено можливу проблему як для законотворчої діяльності парламенту, так і для мовного оформлення органами державної влади текстів інших нормативно-правових актів.

Звертається увага на те, що проблема неоднакового застосування правопису в роботі виборних осіб (Президента України, народних депутатів України, сільських, селищних, міських голів та депутатів місцевих рад) та державних службовців, що працюють в органах державної влади всіх рівнів, створює в суспільстві враження про їхню неграмотність чи некомпетентність. Водночас це формує передумови для необов'язковості дотримання норм Конституції чи правопису як представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, так і звичайних громадян України.

На основі аналізу чинної Конституції та законодавства України запропоновано можливий механізм оновлення законів (насамперед Законів України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про комітети Верховної Ради України», «Про Кабінет Міністрів України» та Регламенту Верховної Ради України, який затверджено Законом України «Про Регламент Верховної Ради України») та інших нормативно-правових актів у відповідності до положень оновленого українського правопису.

Зроблено висновок про обов'язок посадових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування у своїй роботі використовувати термінологію чинної редакції Конституції України.

Ключові слова: Конституція України, правопис, мова законів та інших нормативно-правових актів, проект/проект, законопроект/законопроект, віцепрем'єр/віцепрем'єр-міністр.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Із часу схвалення Кабінетом Міністрів України українського правопису в новій редакції минуло понад три роки, однак дискусії щодо його застосування в різних сферах суспільного життя тривають донині як серед мовознавців, так і серед державних службовців. Очевидно, що до нової хвилі обговорення призвела низка судових рішень 2021 року щодо визнання незаконною та скасування Окружним адміністративним судом міста

Києва Постанови Кабінету Міністрів України «Питання українського правопису» від 22 травня 2019 р. № 437 та про те, що Шостий апеляційний адміністративний суд визнав протиправним та скасував рішення ОАСК щодо відміни нового правопису.

Проте проблема застосування окремих положень нової редакції правопису в нормативно-правових актах досі залишається не вирішеною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальними аспектами мови

нормативно-правових актів та українського правопису присвячено науковій праці багатьох вчених та експертів [1–6,10,16]. Так, доктор політичних наук В. Гошовська, розглядаючи етапи формування правописних норм української мови, звертає увагу на те, що від початку української державності спостерігаються спроби розіграти карту української мови на користь певних політичних груп [1, с. 8–12].

Аналізуючи історичний досвід провадження мовної політики на території України, Бігарі М. приходять до висновку про небезпечність двомовності в країні [2, с. 206]. На типові помилки, що виникли внаслідок тривалої взаємодії українсько-російських міжмовних контактів, які трапляються у фаховому мовленні в т.ч. правників, звертають увагу Н.Стратулат та Г.Проценко [3, с. 49–57].

Кандидат філологічних наук Н. Артикуца зазначає, що багаторівневність мови права простежується в застосуванні мовних одиниць і засобів різних рівнів: лексеми (слова), терміни права, термінологічні словосполучення, фразеологізми, юридичні дефініції, лексико-граматичні моделі, синтаксичні конструкції, стилістичні засоби і прийоми тощо [4, с. 25].

Суддя Конституційного Суду України у відставці М. Савенко, досліджуючи використання букви і духу в тлумаченні правових норм, приходять до висновку, що вони використовуються нерівномірно. Пріоритет у тлумаченні, безперечно, належить букві. Вона відтворена у словах, з яких складається правова норма, і є першоджерелом пізнання смислу правової норми. Процес інтерпретації завжди розпочинається з букви, з'ясування значення слів. Якщо слова дозволяють розкрити смисл правової норми, тоді дух не буде використовуватися [5, с. 15–16].

Водночас Н. Крижановська вважає, що ми частіше стаємо свідками безграмотного як усного, так і писемного мовлення в різних сферах людської діяльності, зокрема в органах державного управління. На її думку, з якою важко не погодитися, «подібна ситуація негативно впливає не лише на результативність ділової комунікації, а й шкодить іміджу цих установ,

адже представники держави повинні бути взірцем для наслідування» [6, с. 355].

Зважаючи на це, **метою статті** є аналіз вимог правопису й норм Конституції та законів України, визначення можливих проблем мовного оформлення органами державної влади текстів нормативно-правових актів.

Виклад основного матеріалу.

Очевидно, що одним із надважливих елементів мови Конституції України та законів України й інших нормативно-правових актів, які повинні відповідати їй, є правильність написання кожного слова і букви. Зважаючи на це, розглянемо зміни правопису написання окремих слів іншомовного походження, що вживаються в нормах Основного Закону України. Наприклад, слова «проект» (лат. *projectus*) і слова з першим іншомовним компонентом «віце-» (лат. *vice*).

Згідно з параграфом 126 нового правопису, звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою й, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами є, і, ю, я, зокрема: **проєкт**, проєкція, **суб'єкт** [7]. Ці приклади з'явилися в оновленому правописі.

Слід зауважити, що в старому правописі в параграфі 90, який унормовував написання звуку [j], не містилося прикладу слова «**суб'єкт**», проте в статті 13 Конституції України вживається так само: «*Держава забезпечує захист прав усіх **суб'єктів** права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі **суб'єкти** права власності рівні перед законом*» [8].

Натомість варто звернути увагу на те, що в старому правописі у примітці до параграфу 91 зазначено, що в словах **проект**, **проекція** й подібних пишеться «е» [9, с.102].

Зважаючи на це, у статтях 96, 116, 125, 142, 143 Конституції України вживається слово «**проект**» та відмінкові форми від нього: «**проектом**», «**проектів**», а не «**проект**», як це передбачено оновленим правописом.

Окрім того, Конституція України в низці статей оперує словами «**проект закону**» та «**законопроект**». Так, словосполучення «**проект закону**» і відмінкові

форми від нього вживається у статтях 96 та 116 Основного Закону України. А **«законопроект»** і його відмінкові форми вживаються у статтях 154, 155, 156, 158, 159 та в перехідних положеннях Конституції України.

Із прийняттям нової редакції українського правопису зазнало зміни написання й слово **«віцепрем'єр»**.

Так, до пункту 4 параграфу 35 нового правопису додано новий підпункт 4 щодо написання компонентів анти-, **віце-**, екс... Нині всі з цих компонентів, незалежно від значення наступної частини, мають писатися з нею разом [10, с. 70].

Водночас, згідно з підпунктом 2 пункту 2 параграфу 26 попередньої редакції правопису, передбачалося, що складні іменники з першою складовою частиною **віце-**, екс-, лейб- в разі поєднання з назвами посад, звань тощо мали писатися через дефіс: віце-президент, екс-чемпіон, лейб-медик [9, с. 33].

Таким чином, наразі існує відмінність у написанні іншомовних слів **«проект/проект»**, **«законопроект/законопроект»** та **«віцепрем'єр/віце-прем'єр-міністр»** в новій редакції українського правопису і в Конституції України.

Аналогічне написання зазначених слів та словосполучень знаходимо і в законах України, що врегульовують питання законодавчого процесу та формування і діяльності уряду. Це, зокрема, Регламент Верховної Ради України та Закони України «Про комітети Верховної Ради України», «Про Кабінет Міністрів України».

Оскільки правопис схвалено Постановою Кабінету Міністрів України, яка є нормативно-правовим актом, то наявна колізія між написанням слів і словосполучень, що вживаються у правописі та Конституції України.

Враховуючи ці відмінності, очевидною є проблема однакового застосування правопису в роботі виборних осіб (Президента України, народних депутатів України, сільських, селищних, міських голів та депутатів місцевих рад) та державних службовців, що працюють в органах державної влади всіх рівнів.

При вирішенні цієї проблеми варто звернути увагу на ієрархію нормативно-право-

вих актів, у яких по-різному вживаються вищезазначені слова та словосполучення.

Так, незважаючи на те, що згідно з частиною першою статті 117 Конституції України, постанови уряду, видані в межах своєї компетенції, є обов'язковими до виконання [8], пунктом третім Постанови Кабміну «Питання українського правопису» від 22 травня 2019 р. № 437 встановлено не обов'язок органів державної влади застосовувати правопис, а необхідність сприяти його використанню в діловодстві, освіті, видавничій справі, сфері телебачення і радіомовлення, інших сферах суспільного життя [11].

Більше того, відповідно до частини другої статті 8 Основного Закону України, **«Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй»**. А частина друга статті 19 Конституції України визначає, що **«органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»** [8].

При цьому також варто звернути увагу на ті норми Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», що врегульовують застосування державної мови в роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

Так, відповідно до статті 13 цього закону:

Мовою нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії, діловодства і документообігу органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування є державна мова.

Проекти (курсив та підкреслення авт.) нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування складаються відповідно до стандартів української правничої термінології, що встановлюються Національною комісією зі стандартів державної мови.

Нормативно-правові акти і акти індивідуальної дії органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування оприлюднюються державною мовою в порядку, визначеному законом [12].

Крім того, частина друга статті 13 цього закону набере чинності одночасно з набранням чинності рішенням Національної комісії зі стандартів державної мови про затвердження стандартів української правничої термінології.

Прикметно, що після набуття чинності нової редакції правопису в Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» вже шість разів вносилися зміни, однак слово «**проект**» і відмінкові форми від нього, що дев'ять раз вживається у його тексті, так і не було приведенне у відповідність до нової редакції правопису.

У цьому аспекті також важливо звернути у вагу на практику органів державної влади щодо використання слів «проект/проект», «законопроект/законопроект» та «віцепрем'єр/віце-прем'єр-міністр» в законотворчому процесі.

Насамперед варто зазначити, що у профільному законодавчому акті, що врегулює питання законодавчої процедури – Регламенті Верховної Ради України, який затверджено Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» [13], слово «проект» і його відмінкові форми вживаються більше восьми разів. Водночас законодавчі ініціативи, що розміщені на офіційному вебпорталі Верховної Ради України, також використовується терміни «проект закону» та «законопроект».

Натомість в окремих документах, що містяться у картках законопроектів, поданих Кабінетом Міністрів України, одночасно вживаються слова «проект» за новим правописом та слова «віце-прем'єр-міністр» за старим правописом. Наприклад, пояснювальну записку до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо протидії російській паспортизації» [14] підписано віце-прем'єр-міністром України – міністром з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Також доцільно зазначити, що майже всіх у Висновках Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції, які ухвалювалися після схвалення нової редакції українського правопису, вживається слово «законопроект». Лише в назві Висновку Конституційного Суду України від 24 грудня 2019 року № 9-в/2019 вживається слово «законопроект». Разом із тим у тексті цього Висновку одночасно вживаються слова «законопроект» і «законопроект» [15].

Як бачимо, вищі органи державної влади в одних випадках використовують норми нового правопису, а в інших – норми чинної Конституції України. Це призводить до того, що громадяни – відвідувачі/користувачі офіційних інтернет-сторінок органів державної влади можуть розділитися на дві умовних групи. Одна з них буде вважати, що можна не дотримуватися вимог правопису, а друга група – що не обов'язково дотримуватися термінології, встановленої Конституцією України.

Очевидно, що найкращим способом вирішення цієї проблеми було б внесення відповідних змін до Конституції України, однак відповідно до частини другої статті Основного Закону України «Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану» [8]. І лише після припинення чи скасування воєнного стану та внесення відповідних змін до Основного Закону України постане можливість та необхідність приведення законів та інших нормативно-правових актів у відповідність до означених положень оновленого правопису.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зважаючи на вищезазначені приписи частини другої статті 8 та частини другої статті 19 Конституції України, приходимо до висновку про обов'язок посадових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування у своїй роботі використовувати термінологію чинної редакції Конституції України.

До аналогічного підходу у вирішенні цієї проблеми схиляється і експерт міністра освіти і науки України, український науковець М. Стріха, який вважає, що «в нормативно-правових актах, до

внесення змін на підставі запровадження нової редакції правопису, все ж таки слід орієнтуватися на Конституцію України. Це зокрема, стосується написання Віце-прем'єр-міністр, який згідно з новою редакцією має писатися разом» [7].

Отже, напрацювання змін до Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, що враховуватимуть положення нової редакції правопису, та розробка стандартів української правничої термінології зумовлюють перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі.

Список використаної літератури:

1. Гошовська В. А. Мовна політика в Україні : навч.-метод. матеріали / В. А. Гошовська ; уклад. : А. В. Фоменко, Ю. В. Стрілецька. – К. : НАДУ, 2013. – 36 с.
2. Бігарі М. І. Мовні відносини як об'єкт державного регулювання: ретроспективний аналіз // *Актуальні проблеми державного управління*. – 2019. – № 2. – С. 199–207.
3. Стратулат Н.В., Проценко Г.П. Говори і пиши правильно: навч. посібник. Київ. – 2020. – 127 с.
4. Артикуца Н. В. Мова права у її функціональних різновидах // *Сьогодення українського мовного середовища / АПН України, Ін-т вищої освіти, Від. теорії та методології гуманіт. освіти ; [упоряд. Мороз Л. З.]*. – К., 2008. – С. 23–32.
5. Савенко М. Д. Буква і дух у тлумаченні правових норм // *Наук. зап. НаУКМА. Сер. Юрид. науки*. – 2008. – Т. 77. – С. 13–16.
6. Крижановська Н.В. Важливість дотримання норм сучасної української мови в органах державного управління в контексті глобалізації освіти // *Сучасні наукові дослідження на шляху до євроінтеграції: матеріали міжнародного науково-практичного форуму (21–22 червня 2019р.)*. – Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного; за загальною редакцією д.т.н. професора Надикто В.Т. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2019. – Частина 2. – 420 с.
7. Український правопис. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>
8. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
9. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови – стереотип. Вид. – К.: Наук. Думка, 1999 – 240 с.
10. Терещенко В.М. Навчально-методичний посібник: Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти / В. М. Терещенко, А. О. Панченков. – Харків: Соняшник, 2019. – 256.
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання українського правопису» від 22 травня 2019 р. № 437. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF#Text>
12. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
13. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
14. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо протидії російській паспортизації». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1478606>
15. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) (реєстр. № 1027) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 24 грудня 2019 року № 9-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009v710-19/conv#Text>
16. Стріха М. : Нова редакція правопису вже має право застосовуватись. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/maksim-strihanova-redakciya-pravopisu-vzhe-maye-pravo-zastosovuvatis>.

Danyliak O. Problems of application of the new edition of Ukrainian spelling in regulatory acts of public authorities

The article is devoted to the analysis of the requirements of the new edition of the Ukrainian spelling, approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, and the norms of the Constitution and laws of Ukraine regarding the use of words of foreign language origin, such as «законопроект/законопроект» and «віцепрем'єр/віце-прем'єр-міністр». On the basis of a study of the practice of using these words by the highest state authorities, including the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Constitutional Court of Ukraine, a possible problem was identified both for the law-making activities of the parliament and for the linguistic design of texts of other regulatory acts by the state authorities.

Attention is drawn to the fact that the problem of different use of spelling in the work of elected officials (the President of Ukraine, MPs of Ukraine, heads and deputies of villages, settlements and cities of local councils) and civil servants working in public authorities at all levels which creates an impression of their illiteracy or incompetence in society. At the same time, this forms the prerequisites for the optional observance of the norms of the Constitution or spelling both by representatives of state authorities and local self-government, and by ordinary citizens of Ukraine.

Based on the analysis of the current Constitution and legislation of Ukraine, a possible mechanism for updating the laws (primarily the Laws of Ukraine «On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language», «On Committees of the Verkhovna Rada of Ukraine», «On the Cabinet of Ministers of Ukraine» and the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine, which is approved by the Law of Ukraine «On the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine») and other regulatory acts in accordance with the provisions of the updated Ukrainian spelling is proposed.

It is concluded that officials of state authorities and local self-government are obliged to use the terminology of the current version of the Constitution of Ukraine in their work.

Key words: *Constitution of Ukraine, spelling, language of laws and other regulatory acts, проект/проект, законопроект/законопроект, віцепрем'єр/віце-прем'єр-міністр.*